

Píše Tereza Czesany Dvořáková

(E*forum, 13. 01. 2021)

Petera Demetze (roč. 1922), významného a proslulého amerického germanistu střeoevropského původu, asi není třeba podrobněji představovat. Jeho akademická práce směřovala především k literární teorii, překladu, výuce a propagaci německé, ale i české literatury ve Spojených státech. Od sedmdesátých let působil také jako spolupracovník literární redakce *Frankfurter Allgemeine Zeitung* a na přelomu milénia se stal jedním z editorů a překladatelů úctyhodné 33-svazkové překladové řady české klasické i moderní beletrie *Tschechische Bibliothek* (München – Stuttgart: DVA, 1999–2007).

Přibližně od doby penzionování v devadesátých letech Demetz rozšířil pole své autorské působnosti a začal vydávat vedle překladů a teoretických studií také svou esejistickou a vzpomínkovou tvorbu. Tu zajímavým způsobem kombinuje s žánrem historické odborné literatury a silně v ní akcentuje české kořeny, ale i kulturní podhoubí meziválečné a válečné střední Evropy. Primárním cílem přitom není vždy nutně publikace nových vědomostí získaných rozsáhlými vědeckými výzkumy. Tyto jeho populárně-naučné knihy většinou vycházejí z výzkumů jiných odborníků a jsou určeny pro širokou veřejnost, která v nich ocení nové souvislosti i osobní vzpomínky pamětníka, který vyrostl v kulturně bohatém německo-židovsko-českém prostředí. Z těchto titulů jmenujme *Böhmische Sonne, mährischer Mond* (Wien: Deuticke, 1996) [česky: *České slunce, moravský měsíc*. Ostrava: Nakladatelství Tilia, 1997], *Prague in black and gold: scenes from the life of a European city* (Macmillan, 1997) [česky: *Praha černá a zlatá*. Praha: Prostor, 2002], *Air show at Brescia, 1909* (Macmillan, 2002) [česky: *1909: Aeroplány nad Bresciou*. Praha: Prostor, 2003], *Böhmen böhmisch* (Zsolnay, Wien 2006) [česky: *Dějiště: Čechy*. Praha: Paseka, 2008] a konečně *Prague in danger: the years of German occupation, 1939–45: memories and history, terror and resistance, theater and jazz, film and poetry, politics and war* (Farrar, Straus and Giroux, New York, 2008) [česky: *Praha ohrožená 1939–1945. Politika, kultura, vzpomínky*. Praha, Mladá fronta 2010].

Ve svém posledním díle, knize ***Diktatoren im Kino. Lenin - Mussolini - Hitler - Goebbels - Stalin*** Demetz své pole zájmu a hledání souvislostí rozšiřuje ještě dále. Film, jehož fanouškem je již od dětství, se tentokrát rozhodl nahlédnout skrze postavy spojené s evropskými totalitními režimy 20. století. Autor v úvodu knihy vysvětluje, že iniciací ke vzniku díla byla stroze informativní historická antologie *Il cinema dei dittatori: Mussolini, Stalin, Hitler* (1992), která ho jako čtenáře neuspokojila, neboť podle něj si toto téma „právě pro svou mnohostrannost žádá jednotící perspektivy“ (s. 14). Demetz rozšířil pole svého bádání vedle Benita Mussoliniho, Josefa V. Stalina

a Adolfa Hitlera ještě o Vladimíra I. Lenina a Hitlerova ministra lidové osvěty a propagandy Josepha Goebbelse. Tento výběr není z filmovědného hlediska úplně systémový, protože Lenin do vývoje filmové politiky Sovětského svazu zasáhl podstatně méně než Mussolini, Stalin nebo Hitler a Goebbels nebyl diktátorem, ale „jen“ jeho blízkým spolupracovníkem. Nicméně cílem autora nebylo čtenáři předložit dokonale systematizované pojednání, ale spíše zprostředkovat svůj autorský pohled na vztah konkrétních historických osobností ke kinematografii.

Demetz v úctyhodném věku 95 let neměl ambice podnikat nové archivní výzkumy a bez problémů si ve svém zamyšlení vystačil s kompilací více či méně známých informací, které již objevili a publikovali jiní. Nutno dodat, že pracuje většinou se staršími zdroji a některé podstatné příspěvky k tématům z posledních dvou desetiletí v pramenech chybějí. (Za všechny uvedme výzkumy Benjamina G. Martina v oblasti spojení italské a německé kulturní politiky v době fašismu a nacismu.) Pracuje s poznámkovým aparátem sice úsporněji, ale s odkazy na zdroje v konkrétních částech knihy. Tedy nikoliv jako v předchozí *Praze ohrožené 1939–1945* s pouhým seznamem literatury na konci knihy, což vedlo – jistě nikoliv záměrně – k politováníhodné devalvaci původních historických výzkumů. Jde zejména o čerpání informací z výzkumů publikovaných pouze česky (konkrétně historického výzkumu Petra Bednaříka, Vladimíra Justa nebo Jiřího Doležala), které nemají badatelé z německy a anglicky psaných oblastí možnost porovnat a ve svých pracích bohužel většinou odkazují pouze na kompilujícího a popularizujícího Demetze.

Cílem Petera Demetze není oslnit specialistu na sovětský, nacistický nebo fašistický film, ale ukázat širší čtenářské obci mnohovrstevnatost vztahu režimu k umění, či, jinak řečeno: „dovést na stejnou úroveň rytmus dějin diktátorství a dějin filmu“ (s. 15). Autor rekonstruuje pět zajímavých podob historických osobností, které se k filmu vztahují z různých perspektiv a v odlišné intenzitě. Tradicionalista V. I. Lenin zájem o film s výjimkou několika naučných krátkých filmů a týdeníků prakticky nejevil a jeho slavná teze o filmu jako nejdůležitějším umění byla nejspíše vytržena z kontextu. B. Mussolini přistupoval ke kinematografii jako fanoušek žánrových filmů se znalostí světového kontextu filmového průmyslu a péči o film delegoval. – Vytvořil kolem sebe síť manažerů (včetně svého syna Vittoria), kteří vybudovali novou, moderní italskou národní kinematografii včetně institucí, které zůstávají zachovány i v době poválečné (Benátský festival, filmová škola Centrosperimentale di cinematografia, časopis *Bianco e Nero* aj.). Meziválečný milovník německého, ale i amerického filmu Adolf Hitler měl na rozdíl od Mussoliniho větší potřebu do říšského filmu osobně intervenovat a vyjadřovat se k němu. Jeho reakce na konkrétní filmové tituly, které si nechával pravidelně promítat ve svém sídle, byla těžko předvídatelná. Známa je jeho důvěra v tvorbu nezávislé ženské autorské režisérky Leni Riefenstahl, která pomohla vybudovat Hitlerovu vizuální prezentaci a jejíž tvorba se naprosto vymyká kánonu filmů Třetí říše. Josepha Goebbelse představuje Demetz především jako architekta nové, zestátnované říšské kinematografie, který sice v mnoha případech nesouhlasil s Hitlerovými názory na filmy a konkrétní filmaře, ale vždy zachovával svému vůdci poslušnost a úctu. Pominuta nezůstává ani milostná epizoda s Lídou Baarovou.

Goebbelsovy teoretické statě vysvětlující říšskou podporu žánrovému diváckému filmu a odmítající autorskou avantgardistickou linii naopak zůstávají mimo zájem autora. U Hitlera a Goebbelse se autor věnuje také jejich vlivu na osudy konkrétních filmařů židovského původu. V případě Josifa Stalina Demetz dokládá počátky politikova zájmu o film na přelomu dvacátých a třicátých let, kdy osobně zasáhl do výroby filmu *Generální linie* Sergeje Ejzenštejna a později kupříkladu intervenoval za své oblíbené tituly: propagandistický film *Čapajev*, dodnes výborné komedie Grigorije Alexandrova nebo některé tituly z dějin sovětských národů.

Demetzova kniha překvapivě neobsahuje žádný závěr, sumarizaci autor ponechává na svém čtenáři. To možná nejcennější pro české čtenáře i zahraniční slavisty je ovšem podle mého názoru obsaženo - opět nečekaně - už v prvních sedmi stránkách knihy. Jsou to autorovy vzpomínky na dětské zážitky v brněnských kinech konce dvacátých a průběhu třicátých let. Drobné střípky vzpomínek nám zprostředkovávají atmosféru projekcí, kulturní život moravské metropole i Demetzovu utvářející se hlubokou lásku k novému médiu filmu, která ho neopustila ani v průběhu různých životních peripetií, politických perzekucí a následujících desetiletí plodného akademického života.

Peter Demetz: *Diktatoren im Kino. Lenin - Mussolini - Hitler - Goebbels - Stalin*. Wien: Paul Zsolnay Verlag, 2019, 255 s.

www.ipsl.cz